

Dames en heren,

Weest u eens eerlijk: wanneer schreef u uw laatste brief? Dat zal voor het merendeel van u toch al wel enige tijd geleden zijn, verwacht ik. En hoewel wij allen het schrijven, het kunnen schrijven en dan vooral het *góed* kunnen schrijven, zeer waarderen, doen we het steeds minder. En als we dan schrijven, doen we het met een toetsenbord, en niet meer met een pen in de hand en een onbeschreven vel wit papier voor ons liggend op tafel.

Dat is geen ontwikkeling van de laatste jaren. In 1873 werd de eerste commerciële schrijfmachine geproduceerd en in 1981 verscheen de eerste personal computer op de markt. De zich steeds verder ontwikkelende elektronische en digitale communicatiemogelijkheden hebben ons in staat gesteld met de snelheid van het licht te communiceren, over enorme afstanden. We communiceren ons met een veelvoud aan sociale media tegenwoordig helemaal bont en blauw, maar we schrijven nauwelijks nog.

Met mijn broer, die in de Verenigde Staten, in de buurt van Chicago woont, communiceer ik via Skype en het lijkt alsof hij naast me staat. Vroeger kon dat niet, u weet het. Als je iemand die niet naast je stond, iets wilde laten weten, moest er worden geschreven. Vroeger schreef men daarom brieven. Vroeger schreef men zelfs veel en vaak een brief. Zelfs zó veel, dat de Administratie der Posterijen en Telegrafieën, de voorloper van het huidige Post NL, vóór 1924 dagelijks vier keer de post bezorgde – ook op zondag. Dat zijn wekelijks dus 28 bezorgondes. In datzelfde jaar 1924 werd vanuit bezuinigingsoverwegingen (u ziet, er is niets nieuws onder de zon) besloten om het aantal postbezorgingen terug te brengen naar drie keer per dag en na 1945 werd de post ook niet meer op zondag bezorgd. Datzelfde Post NL heeft onlangs overigens aangekondigd over te willen gaan naar drie postbezorgingen per week. Zo zien wij dat de frequentie van het bezorgen der post in bijna 100 jaar is teruggegaan van 28 keer per week naar 3 keer per week.

De reden voor deze teruggang ligt in onszelf – specifieker: in ons gedrag. Wij communiceren tegenwoordig voor het merendeel digitaal en nauwelijks meer schriftelijk, zoals vroeger gebruikelijk was. Toch waren er toen natuurlijk ook grote verschillen te constateren tussen briefschrijvers. Het Letterkundig Museum te Den Haag vertelt ons op zijn website dat het de nalatenschappen van 7000 schrijvers en illustratoren beheert. In totaal bevat die collectie 1,7 miljoen brieven – een enorm aantal. Een snelle rekensom leert ons dat een schrijver gemiddeld 243 brieven aan het Letterkundig Museum heeft nagelaten. Als we aannemen dat er gemiddeld evenveel brieven worden geschreven als ontvangen, mogen we er van uitgaan dat een schrijver wiens nalatenschap zich in het Letterkundig Museum bevindt, in zijn leven 121 brieven schreef. Zo bezien, valt dat dus wel mee met de grote aantallen, vind ik. Maar dat zijn gemiddelden. Laten we eens wat specifieker kijken.

Bij voorbeeld naar de auteur Eddy du Perron. Tussen 1977 en 1990 verschenen in dundruk 9 delen *Brieven*, bevattende zijn totale correspondentie, bestaande uit 4336 brieven. In de jaren 60 van de vorige eeuw verschenen reeds de 1159 brieven die Du Perron en zijn makker Menno ter Braak wisselden tussen 1930 en 1940. Laten we voor het gemak aannemen dat beide correspondenten ieder de helft van die 1159 brieven voor hun rekening hebben genomen. Dat brengt het totaal-generaal van de brieven die Eddy du Perron tussen 1922 en 1940 heeft geschreven, op 4916. Dat zijn jaarlijks 273 door hem geschreven brieven. Achttien jaar lang heeft Du Perron 0,7 brief per dag geschreven. In moderne ogen een indrukwekkende prestatie.

Dan een uitstapje naar het buitenland. De grote Franse auteur Louis-Ferdinand Céline is vooral bekend geworden als romancier en pamflettist door respectievelijk zijn roman *Voyage au bout de la nuit* en zijn antisemitische schotschriften. Toch was ook hij een brieven-schrijver *pur sang*. In een bestek van

40 jaar, tussen 1969 (8 jaar na zijn dood) en 2009, zagen maar liefst 50 boekuitgaven met briefwisselingen van Céline het licht. In 2009 verscheen in een van die befaamde want prachtige Pléiade-dundrukedities van de Franse uitgeverij Gallimard, de uitgave *Lettres* van Céline. Op maar liefst 2034 dichtbedrukte pagina's staat een indrukwekkende verzameling brieven gepresenteerd en desondanks noemt de tekstbezorger de onderhavige uitgave slechts een 'choix de lettres' – er moeten er dus nog veel meer zijn. Het zullen er al met al vele duizenden zijn.

Maar deze twee prestaties verbleken werkelijk bij de schrijfdrift van de man, dr. P.H. Ritter Jr., uit wiens nalatenschap de brieven komen die vandaag de reden voor ons samen zijn vormen. Jan van Herpen, die tussen 1982 en 1987 de nalatenschap van Ritter ordende en daarmee voor verder onderzoek toegankelijk maakte, karakteriseerde Ritter eens als een man 'met een bestendig jeukende pen'. En dat is niet overdreven. Tussen 1907 en 1957 schreef en ontving Ritter zo'n 60.000 brieven. Uit de door de Utrechtse Universiteitsbibliotheek gepubliceerde inventaris van het Archief-Ritter, blijkt dat 44% van alle aanwezige brieven door Ritter geschreven is – de overige 56% zijn de door hem ontvangen brieven. Welnu, enig basaal rekenwerk leert ons dat Ritter in de jaren tussen 1907 en 1957 dus 26.400 brieven heeft geschreven. Dat zijn 528 brieven per jaar. En dat levert dus uiteindelijk een cijfer op van 1,4 brief per dag.

Dat is precies twee keer zoveel als de indrukwekkende brievenproductie van Du Perron, waarbij niet uit het oog mag worden verloren dat Ritter het tempo van 1,4 brief per dag gedurende maar liefst 50 jaar heeft volgehouden. Du Perrons productieve brievenperiode duurde 18 jaar. Ik betitelde Du Perrons brievenproductie (0,7 brief per dag gedurende 18 jaar) zojuist als een 'indrukwekkende prestatie'. En dat is zij ook. Maar ik weet oprecht niet hoe ik Ritters brievenproductie van 1,4 brief per dag gedurende 50 jaar, dan wel moet noemen. Men is geneigd het hoofd in eerbied en deemoed te buigen voor zo'n 'bestendig jeukende pen'.

En dan heb ik het nog niet eens over al het andere schrijfwerk van Ritter: boekbesprekingen, romans, politieke voordrachten, essays, enzovoorts enzovoorts. Ik haal hier graag de nauwelijks verholten ironische woorden aan van Menno ter Braak, die steeds in een deels bewonderende, maar ook bij tijd en wijle een sterk afwijzende verhouding tot Ritter heeft gestaan. In 1937 karakteriseerde Ter Braak de veelschrijver Ritter en zijn literaire productie in de volgende woorden:

Ritter is alomtegenwoordig; hij is medewerker van alle bladen, waarvan hij geen redacteur is, hij duikt uit alle papieren op, die in Nederland met letters worden bedrukt, hij spreekt evengoed voor de AVRO als voor Eenheid door Democratie, en zelfs weet hij (blijkens een onlangs in mijn bus gedeponerd prospectus) ook de voordelen van de methode Schoevers in geestig proza *en passant* nog te verduidelijken. Ik heb mij altijd verbeeld, dat luiheid niet één van mijn hoofdzonden was; maar desalniettemin heb ik van de dagindeling van de heer Ritter niet het flauwste begrip. Tracht ik mij daarvan door vage gelijkenissen toch een beeld te vormen, dan kan ik mij alleen voorstellen, dat hij 's morgens voor het opstaan in bed het boek van de week leest, tijdens het ontbijt reeds kritiseert, aan de koffie zijn democratische speech concipieert en in het bad zijn romans dicteert.

De man die in de eerste helft van de vorige eeuw ruime bekendheid genoot als *dr. P.H. Ritter Jr.* betitelde zichzelf in een bevolkingsonderzoek uit 1952 als 'journalist, letterkundig medewerker van de AVRO en hoofdredacteur van verschillende periodieken'. Even goed als hij momenteel vrijwel vergeten is, was hij destijds beroemd en invloedrijk. Zó invloedrijk zelfs, dat de al eerder genoemde auteurs en polemisten Menno ter Braak en Eddy du Perron het in de jaren dertig nodig achtten om met regelmaat ten strijde te trekken tegen Ritter en zijn literaire opvattingen. In de tijd dat de radio het enige massacommunicatiemedium was, vormde de boekbesprekingen die Ritter in zijn 'Boekenhalfuur' ten gehore bracht (of door anderen liet brengen) het enige kanaal langs welke de eigentijdse literatuur brede aandacht kreeg. Wat Ritter besprak was goed en wat Ritter niet besprak was het lezen niet waard.

Zijn invloed op de meningsvorming ten aanzien van de Nederlandse letteren tussen 1930 en 1955 kan maar beter niet worden onderschat.

Na zijn overlijden in 1962 op bijna tachtigjarige leeftijd, belandde zijn literaire nalatenschap in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek. Zij bleef daar 20 jaar onaangeroerd staan. Koert van der Horst, destijds Conservator Handschriften van de Utrechtse UB, beschreef de collectie als volgt: ‘honderden versleten en uitgezakte ordners waar de ontelbaar vele brieven, op jaar gerangschikt, inhingen en soms zelfs uitpuilden’. Hij noemde de Ritter-collectie een ‘rijstebrijberg van enkele tienduizenden brieven en andere stukken’, die na jaren van noeste arbeid door Jan van Herpen werd getransformeerd in een goed geordend en toegankelijk archief. Het belangrijkste onderdeel uit dat archief zijn de brieven.

Het lezen van andermans brieven kan vanuit wetenschappelijk oogpunt instructief, interessant en leerzaam zijn. Maar soms kan het ook gewoonweg leuk zijn. Dames en heren, wij allen kennen (of menen te kennen) de auteur Simon Vestdijk als een koele, cerebrale en analytische intellectueel. Het voordeel van de beschikbaarheid van een brievenarchief als dat van Ritter, is dat een dergelijk oordeel kan worden genuanceerd aan de hand van een brief van Vestdijk zelf. Op 27 juli 1952 schreef Vestdijk een brief aan Ritter, bij wijze van voorbereiding op het bezoek dat laatstgenoemde zou afleggen ten huize van Vestdijk in Doorn. Kennelijk had Vestdijk alle tijd om Ritter per brief te voorzien van richtingaanwijzingen, want hij is er die dag eens goed voor gaan zitten. Ik citeer:

De Torenlaan is een enigszins ‘cryptische’ laan, met dien verstande, dat tal van Doornars u de weg niet zouden kunnen wijzen. Ik zal mijn itineraire dus zo uitvoerig mogelijk formuleren.

[...]

Ter hoogte van het postkantoor steekt u over, en volgt de Straatweg, voorbij de boekwinkel Ruitenbeek. Daar stuit u op een vrije brede zijstraat, de Amersfoortse weg. Die kunt u ingaan, maar er zijn nadelen. Het wordt daar zó ingewikkeld, dat de beschrijving beter aan de hand van Bordewijk zou kunnen worden toevertrouwd. Bovendien vind ik het er apert gevaarlijk, niet alleen voor lieden boven de vijftig, maar voor iedereen. Dit gevaar blijft duren tot aan de Oude Woudenbergse weg, en bovendien zult u daar ongetwijfeld uitgeleverd zijn aan informateurs, met al hun omslachtigheid, onopgevoedheid, terminologische onkunde enzovoorts.

[...]

deze Oude Woudenbergse laan (*sic!*) ziet er wat ongevaarlijker uit, doch hier geldt ook de wet der prairiën.

[...]

Tenslotte stuit u op een villa, en daar slaat u linksaf, en u bevindt zich op de Parklaan. U loopt de Parklaan op gelijk met de nummering, en al spoedig maakt deze laan een zwenking naar rechts. Dit is het grote moment. De Parklaan maakt zijn draai en na die gemaakt te hebben blijft zij Parklaan. Ergens moet u een hoekpunt construeren, en op dat hoekpunt staat een aardige villa, waarvan het grastuintje naar u toegekeerd is. Deze villa nu bevindt zich eveneens op de hoek van de Torenlaan! De Torenlaan is dus een zijlaan van de Parklaan zéér spoedig nadat de Parklaan haar zwenking heeft volbracht. U slaat dan de Torenlaan in, en het eerste huis aan de rechterkant (onmiddellijk volgend dus op het huis op de hoek met het aardige grasveldje) is het mijne.

In 1983 wist Vestdijks weduwe te melden dat Ritter dankzij deze burleske beschrijving meer dan een uur in de omgeving van Vestdijks huis had rondgezworven alvorens het te hebben gevonden. De hedendaagse lezer van de brief zal daar niet verbaasd over zijn.

Toen Jan van Herpen tussen 1982 en 1987 het Archief-Ritter ordende, was hij verrast een brief van zijn oom aan te treffen. Ook deze brief is het citeren waard. Deze oom Van Herpen woonde tegenover Ritter en hij had een tijdlang bijles gegeven aan een zoon van Ritter. Kennelijk had Ritter verzuimd Van Herpen te betalen. Na een onbeantwoorde eerste rappel schreef Van Herpen op 17 mei 1935 een tweede herinneringsbrief. Ik citeer:

Bij deze ben ik zo vrij U er aan te herinneren... De rest kent U natuurlijk al uit Uw hoofd. En ik weet natuurlijk, dat ik van U prompt een beleefd briefje terug ontvang, waarvan ik de inhoud van te voren ken. 't Was misschien niet onaardig, deze sport nog een poosje voort te zetten, maar de rol van kruidenier, die op vaste tijden om zijn centjes vraagt, ligt mij niet, en U legt er weinig eer mee in. Daarom, ik verwacht van U thans klare taal. U kunt gerust schrijven: ik betaal over een jaar, maar betaáált U dan ook over een jaar. Dan kan ik tenminste zeggen: de Heer Ritter is een man van zijn woord. Desnoods schrijft U: ik betaal niet. Daar zit ook grootheid in, al is 't dan in negatieve zin. U kunt mij een donderbrief schrijven, dat U een 'aanmatiging' als deze brief niet wenst, U kunt deze brief onbeantwoord laten, maar bespaart U mij een briefje als de vorige. Ik voel daarin een beleefde voor-de-gehouderij. Zeer geachte Heer Ritter, U bent mij nog *f* 120,- schuldig. Ik zou gaarne van U vernemen, of ik dit geld al of niet zal ontvangen, zo ja, wanneer. In het laatste geval reken ik er op, dat U Uw belofte gestand zult doen.

Zelden is mij een meer doeltreffende brief onder ogen gekomen waarin een schuldeiser om zijn geld kwam vragen. Uit de afwezigheid van verdere correspondentie mogen we concluderen dat schuldenaar Ritter zijn verplichtingen zal zijn nagekomen. Of hij *prompt* betaald zal hebben, betwijfel ik. Ritter was een notoire wanbetaler, wat menige literair-historische anekdote heeft opgeleverd.

Dames en heren, het Archief-Ritter is een ware *Fundgrube* voor iedereen die interesse heeft in de Nederlandse literatuur uit de eerste helft van de vorige eeuw. De tentoonstelling 'Schrijversbrieven' opent de deur daarnaar toe. Ik wens u veel plezier met de geëxposeerde brieven en ik dank u voor uw aandacht.